

۱۹۲۴- که سال مرگ اوست - بر این مقام باقی بود.

منفلوطی در ظاهر و باطن همچون قطعه‌ای موسیقی می‌نمود. او مردی خوش فکر، آراسته، متین، خوش اخلاق و ادیبی مستعد با بهره‌ی ذوقی فراوان از ادبیات بود. این ویژگی‌ها را در ترکیب آثارش نیز می‌توان دید. منفلوطی بیش از آن که صنعتگر ادبیات باشد، نویسنده‌ای طبیعی و ساده است. او از نخستین کسانی است که داستان کوتاه را در مصر تجربه کرده‌اند.

با مطالعه‌ی آثار این نویسنده‌ی عرب، دو ضعف عمده‌ی وی بر ما آشکار می‌شود؛ نخست این که او از جهت ابزار بیان ضعیف است و در به‌کارگیری زبان کاستی‌هایی دارد. در زمینه‌ی ادبیات بینش عمیقی ندارد و از این رو در ارائه‌ی مطالب با مشکلاتی روبه‌رو می‌شود. تا آن جا که ممکن است خواننده‌ی آثار خود را به سوء تفاهم و کج فهمی دچار سازد. به قول او لفظ را در غیر مآوضع له قرار می‌دهد.

ضعف دوم منفلوطی، ضعف فرهنگی است و دلیل آن، ناآگاهی او از علوم مشرق‌زمین و نداشتن پیوند با مغرب‌زمین و تمدن آن می‌باشد. از این رو او در تفکرات اجتماعی خویش تا حدی سطحی و ساده‌نگر است و به سادگی دچار دگرگونی و بی‌ثباتی می‌شود.

در آثار منفلوطی ارتباط اجزای قصه و عناصر آن قوی نیست. در حقیقت، عامل توفیق و شهرت این نویسنده‌ی عرب نثر ادبی اوست که در شکل رایج نثر در اوایل قرن بیستم در مصر محسوب می‌شود. زمینه و درون مایه‌ی بیش‌تر قصه‌های او را غم‌ها و مشکلات اقشار فرودست جامعه تشکیل می‌دهد. در عین حال، با ریشه‌یابی رگه‌های خودشیفتگی (نارسیسیسم) در آثار او می‌توان علت این همه اندوه و غم را یافت. او آن‌چنان خود شیفته است که حتی آثاری را که به عربی برمی‌گرداند، به دلخواه تغییر می‌دهد. به بیان دیگر، در قصه‌هایش نوعی گریز از واقعیت وجود دارد که در پشت اشک‌های او پنهان است.

از آثار مشهور منفلوطی است: العبرات که بیش‌تر آثار ترجمه‌شده‌ی اوست؛ النظرات شامل مقالات هفتگی منتشر شده در مطبوعات که اندیشه‌های سیاسی، اجتماعی و ادبی او را منعکس می‌کند.

جبران خلیل جبران (۱۸۸۳-۱۹۳۱)

جبران خلیل جبران در جبل لبنان زاده شد. دوازده ساله بود که همراه با خانواده اش به آمریکا مهاجرت کرد و در شهر بوستون سکنی گزید.

جبران در آغاز به آموختن زبان انگلیسی پرداخت. سپس به بیروت بازگشت و طی چهار سال زبان عربی خود را تقویت کرد. پس از آن به نیویورک رفت و به آموختن هنر نقاشی پرداخت. چندی بعد برای تکمیل آموخته‌های خود درباره‌ی این هنر عازم فرانسه شد و از محضر استادان آن سامان مانند نقاش مشهور، رودن بهره‌ها برد.

جبران خلیل جبران در سال ۱۹۲۰ در آمریکا انجمن رابط‌های قلمی را به راه انداخت. گروه کثیری از بزرگان ادب عرب مانند شاعر معروف، ایلیا ابوماضی در این انجمن عضویت داشتند.

جبران خلیل آثار فراوانی به عربی و انگلیسی نوشت که مشهورترین آن کتاب پیامبر است که به اکثر زبان‌های زنده‌ی جهان برگردانده شده است. جبران شعر نیز می‌سرود و المواکب و اشک و لبخند، دفترهای شعری اوست.

این نویسنده و شاعر معروف عرب سرانجام در ۱۹۳۱ در نیویورک درگذشت.

به‌طور کلی آثار ادبی جبران خلیل جبران را می‌توان به سه دوره تقسیم کرد:

۱- دوره‌ی اول: چهره‌های لبنانی؛ او در این دوره به دردهای اجتماعی مردم لبنان می‌پردازد و قصه‌هایش بیش‌تر حول محور شورش علیه فئودالیسم سیاسی و سنت‌های اجتماعی و معنوی آن دور می‌زند. به بیان ساده‌تر، صادقانه علیه آنچه بشر آن را عدالت می‌نامد و در حقیقت چیزی جز ظلم و طغیان نیست، می‌شورد.

۲- دوره‌ی دوم دوره‌ی چنین گفت زردشت است. در این مرحله، جبران خلیل می‌کوشد همانند نیچه، فیلسوف مشهور، سخن بگوید.

۳- دوره‌ی سوم یا مرحله‌ی مصطفی؛ در قصه‌ی پیامبر در حقیقت مصطفی خود جبران است که فلسفه‌گرایی را رها کرده و به آرامش رسیده است. توفان نیچه‌ای پایان یافته و جبران چون حکیمی متین و ژرف‌اندیش، در پی بنا نهادن جامعه‌ای برتر است و می‌خواهد به مردم هنر و شجاعت زیستن بیاموزد.

جبران این کتاب دل‌انگیز را به زبان انگلیسی نوشته و همین کتاب او را به یک نویسنده‌ی متفکر جهانی تبدیل کرده است. قصه‌های جبران خلیل جبران به شدت نمادین (سمبلیک) و در عین حال، شاعرانه‌اند. به بیان دیگر، جبران فیلسوفی در لباس شاعر است و به هر چیز رنگ تخیل می‌زند.

قصه نویسی پس از شکست ۱۹۶۷ اعراب از اسرائیل

بی‌تردید انقلاب ۱۹۵۲ مصر به رهبری ژنرال نجیب و سرهنگ جمال عبدالناصر، مهم‌ترین رخداد سیاسی در جهان عرب است. این حادثه‌ی مبارک در همه‌ی شئون کشورهای عربی تأثیر گذاشت.

ادبیات عرب پس از این زمان ادبیاتی واقع‌گرا (رئالیست) و اجتماعی است. موضوع اساسی این نوع ادبیات که در آن قصه دوشادوش شعر حرکت می‌کند، زندگی مردم عادی مانند کشاورزان، پیشه‌وران، کارگران و صنعتگران و عواطف و احساسات آن‌هاست.

شکست اعراب از اسرائیل در ژوئن ۱۹۶۷، آخرین و غافل‌ترین روشن‌فکران عرب را از خواب هزار و چهارصدساله بیدار کرد. این شکست که امپریالیسم غرب آن را با نقشه‌ی قبلی و هماهنگی با اسرائیل طراحی کرده بود، به روشن‌فکران غرب‌زده‌ی عرب ثابت کرد که غرب منافع خود را بر همه چیز ترجیح می‌دهد.

نزار قبانی، شاعر توانای عرب این شکست را رسوایی بزرگ اعراب می‌داند: «به گمان من پیروزی عرب بود زیرا اعراب دانستند که چشم امیدشان باید تنها به خودشان و خدایشان باشد. آنان دانستند که غرب صددرصد پشتیبان رژیم نژادپرست اسرائیل است و زندان‌های هولناک، شکنجه‌های قرون وسطایی و کشتار گروهی روستاییان (کفر قاسم و ...) و غصب سرزمین‌های مردم فلسطین این مسئله را تأیید می‌کند».

نخستین قدم‌های داستان‌نویسی به سبک نوین عراق را محمود احمدالسید (۱۹۷۳-۱۹۰۳) برداشته است. یکی از کارهای قابل توجه سید، کتاب جلال خالد است که در سال ۱۹۲۸ نوشته شده است.

یوسف ادریس (۱۹۹۱-۱۹۲۷)

دکتر یوسف ادریس، همانند آنتوان چخوف، پزشکی بود که نویسنده‌ای مشهور شد. او ذوق و اندیشه‌ی خود را برای معالجه‌ی مفاسد اجتماعی به خدمت گرفت و داستان کوتاه معاصر عرب را به بالاترین درجه‌ی مطلوبیت ارتقا داد. ادریس در آثارش همواره با بدی درگیر است و رئالیسمی کوبنده و نو را به کار می‌گیرد. او پیش از هر چیز به ریشه‌های مسائل انسانی و افکار فلسفی انسان می‌پردازد و در برابر تنهایی و دل‌تنگی انسان به دفاع از او برمی‌خیزد. شخصیت‌های قصه‌های ادریس افرادی ساده‌اند و او به کمک آنان مفاسد اجتماعی و سیاسی را عریان می‌کند. ادریس مطابق با حرفه‌ی خود (طبابت) در پی کشف و تشخیص و درمان بیماری‌ها و آفات انسانی و اجتماعی است. طنز او آمیزه‌ای از خنده و اشک، امید و یأس و آرزو و فاجعه است.

یکی از موضوعات مهمی که ادریس به آن می‌پردازد، مرگ است. او درباره‌ی مرگ می‌گوید: «مرگ آن‌چنان که مردم می‌پندارند ترسناک نیست. من آن را از نزدیک شناختم. در مرگ وحشتی پنهان نیافتم بلکه محبت و مهربانی دیدم. ترس حقیقی این است که عمری با ترس از مرگ زندگی کنیم و توان خود را در برابر زندگی حقیقی ببازیم.»

یوسف ادریس ۳۵۰ داستان کوتاه، ۱۰ رمان و ۹ نمایش‌نامه و چندین مقاله از خود به یادگار گذاشته است. از آثار مهم اوست: شب تابستان، حادثه‌ی شرف، پایان دنیا، سرباز سیاه و خانه‌ای از گوشت.

یوسف ادریس با تمام وجود در سیاست غرق شده بود؛ تا آن‌جا که در پادگانی فداییان را برای مبارزه با انگلیس تعلیم می‌داد و در همان‌جا نخستین داستانش، رودخانه و سرود غریبان، را نوشت.

برخی نقادان او را سرآمد قصه‌نویسان عرب و همسنگ چخوف و موپاسان دانسته‌اند.

غادة السَّمان

غادة السَّمان رمان‌نویس و شاعر معاصر سوریه، در سال ۱۹۴۲ در دمشق زاده شد. دو

رمان مشهور او بیروت ۷۵ و کابوس های بیروت تقریباً به همی زبان های مهم دنیا ترجمه شده اند.

رمان کابوس های بیروت به روشن ترین صورت، حوادث و فجایع بیروت را پس از ۱۹۷۵ نشان می دهد و برای ما ایرانی ها که جنگ تحمیلی را با فجایع آن از سوی دشمن تجربه کرده ایم، بسیار ملموس است.

از این شاعر و نویسنده ی بزرگ، دو گزیده ی اشعار به نام های دربند کردن رنگین کمان و غم نامه ای برای یاسمن ها به فارسی ترجمه و منتشر شده است.

غالی شکری نویسنده، نقاد و متفکر معاصر عرب درباره ی غادة السّمان و آثار او کتابی نوشته است. به عقیده ی او بی تردید غادة السّمان نخستین و بزرگ ترین رمان نویس نسل جدید عرب است.

قصه نویسان فلسطین

حوادث سال ۱۹۶۷ همچون زلزله ای چشم ها را به واقعیتی جدید باز کرد و آن طمع صهیونیست ها به سراسر سرزمین های عربی بود. به دنبال این حوادث، ماهیت سازمان های خبری غرب که بیش تر در دست روزنامه نگاران و خبرنگاران صهیونیستی است، برای اعراب فاش شد و آنان دریافتند که در صحنه تنها هستند. از این رو، رزمندگان فلسطینی و طرفداران آنان هم زمان با مبارزه ی مسلحانه، مبارزه ی فرهنگی را نیز آغاز کردند.

رژیم اشغالگر اسرائیل که از این مبارزه آگاه شده بود، به شکنجه و کشتار شعرا و نویسندگان فلسطینی پرداخت. آنان را از مدرسه ها راند و مانع ادامه ی تحصیل و تدریس آنها شد. با این حال، فلسطینی ها لحظه ای از مبارزه دست نکشیدند و قلم را به مسلسلی پرتوان تر از هر سلاحی بدل کردند.

نخستین واکنش فلسطینیان در برابر فشارهای اسرائیل بر نوار غربی فلسطین، در مجموعه داستان قهوه خانه ی با شوره اثر خلیل سواحری دیده می شود. قهرمان یکی از قصه های این مجموعه، عطا ابوجله که کارگر ساده ای است، پس از اشغال بیت المقدس به آن جا می رود و برای نخستین بار خود را در قدس شریف غریب احساس می کند. سواحری

احساس سنگین غربت و استیصال را به گونه‌ای توصیف کرده است که خواننده با خواندن آن بی‌اختیار از سر اندوه و غیظ اشک می‌ریزد.

جمال بنّوره نیز در «داستان پدر بزرگ من و شیء گم شده»، شکنجه‌ها و اعمال وحشیانه‌ی صهیونیست‌ها را نسبت به دانش‌آموزان و زنان بی‌دفاع به تصویر می‌کشد. در حقیقت، درون‌مایه‌ی اساسی بیش‌تر قصه‌های فلسطینی بعد از اشغال اسرائیل، مسئله‌ی اشغال و غصب سرزمین فلسطین و مقاومت است.

شخصیت‌های اغلب این قصه‌ها به سوی رئالیسم انتقادی در حرکت‌اند. آن‌ها جنبه‌ی انفعالی را رها کرده و به‌صورت شخصیت‌هایی عمل‌کننده درآمده‌اند که به پیروزی خود و شکست دشمن، ایمان کامل دارند. سبک بیان نویسندگان، ساده و به زبان مردم فرودست و مستضعف نزدیک است اما بسیاری از نویسندگان از رمز و استعاره سود می‌جویند تا گرفتار سانسور نشوند.

خودآزمایی‌های نمونه

- (۱) دو جریان اصلی دوران جدید ادبیات داستانی عرب را نام ببرید.
- (۲) جرجی زیدان را معرفی کنید و چند اثر او را نام ببرید.
- (۳) در مورد درون‌مایه‌ی قصه‌های عرب توضیح دهید.
- (۴) یکی از نخستین نویسندگان داستان کوتاه در مصر را نام ببرید و دو ضعف عمده‌ی آثار او را بنویسید.

- (۵) درون‌مایه‌ی بیش‌تر قصه‌های منفلوطی را بیان کنید.
- (۶) جبران خلیل جبران در آثارش، چه دوره‌هایی را از جهت اندیشه از سرگذرانده است؟

پژوهش

□ معرفی جبران خلیل جبران، سبک و آثارش.

فهرست منابع

الف) تاریخ ادبیات ایران

- ۱) آرن پور، یحیی؛ از صبا تا نیما، چ ۲، شرکت سهامی کتاب‌های جیبی، تهران، ۱۳۵۱.
- ۲) ابراهیمی، جعفر و دیگران (انتخابگر)؛ هزار سال شعر فارسی، چ ۲، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۶۹.
- ۳) اسلامی ندوشن، محمدعلی؛ جام جهان‌بین، در زمینه‌ی نقد ادبی و ادبیات تطبیقی، چاپ چهارم، انتشارات توس، تهران، ۱۳۵۵.
- ۴) براون، ادوارد؛ تاریخ ادبی ایران، ترجمه‌ی علی پاشا صالح، جلد اول، امیرکبیر، تهران، ۱۳۵۶.
- ۵)؛ از سعدی تا جامی، ترجمه و حواشی علی اصغر حکمت، کتابخانه‌ی ابن‌سینا، تهران، ۱۳۳۹.
- ۶) بهار، محمدتقی (ملک الشعراء)؛ سبک‌شناسی یا تاریخ تطوّر نثر فارسی، چ ۳، کتاب‌های پرستو، تهران، ۱۳۴۹.
- ۷) خطیبی، حسین؛ فنّ نثر در ادب پارسی، جلد اول، چاپ اول، انتشارات زوّار، تهران، ۱۳۶۶.
- ۸) دیوان بیگی شیرازی، سیّد احمد؛ حدیقة الشعراء (ادب و فرهنگ در عصر قاجاریه) با تصحیح و تکمیل و تحشیه‌ی عبدالحسین نوایی، انتشارات زرّین، تهران، ۶۶-۱۳۶۴.

ج ۳.

۹) زرّین کوب، عبدالحسین؛ با کاروان حُلّه، مجموعه‌ی نقد ادبی، چاپ پنجم، سازمان انتشارات جاویدان، تهران، ۱۳۶۲.

۱۰) زرّین کوب، عبدالحسین؛ از کوچه رندان، سازمان کتاب‌های جیبی، تهران.

۱۱) سیری در شعر فارسی، بحثی انتقادی در شعر فارسی و تحوّل آن با نمونه‌هایی از شعر شاعران و جستجویی در اقوال ادبا و تذکره نویسان، چاپ اوّل، مؤسسه‌ی انتشارات نوین، تهران، ۱۳۶۳.

۱۲) شفیعی کدکنی، محمدرضا؛ صور خیال در شعر فارسی، چاپ دوم، مؤسسه‌ی انتشارات آگاه، تهران، ۱۳۵۸.

۱۳) شمیسا، سیروس؛ سیر غزل در شعر فارسی، چاپ دوم، انتشارات ایران و اسلام، تهران، ۱۳۶۲.

۱۴) صبور، داریوش؛ آفاق غزل فارسی، انتشارات پدیده، تهران، ۱۳۵۵.

۱۵) صفا، ذبیح‌الله؛ تاریخ ادبیات در ایران، ج ۱، چاپ چهارم، انتشارات ابن سینا، تهران، ۱۳۴۲، ج ۲، ابن سینا، چاپ سوم، تهران، ۱۳۳۹، ج ۳ و ۴، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۵۱-۵۶، ج ۵ و بخش اوّل شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، تهران، ۱۳۶۲، ج ۵ (بخش دوم و سوم) انتشارات فردوس، تهران، ۷۰-۱۳۶۲.

۱۶)؛ گنج سخن، شاعران پارسی‌گوی و منتخب آثار آنان، ج ۱-۳، ابن سینا، تهران، بی تا.

۱۷)؛ گنجینه‌ی سخن، پارسی نویسان بزرگ و منتخب آثار آنان، ج ۶، امیر کبیر، تهران، ۱۳۶۳.

۱۸)؛ مختصری در تاریخ تحوّل نظم و نثر فارسی، ج ۶، تهران، ۱۳۳۷.

۱۹) فروزانفر، بدیع‌الزمان؛ سخن و سخنوران، خوارزمی، تهران، ۱۳۵۰.

۲۰) محمدی، حسنعلی؛ شعر معاصر ایران، از بهار تا شهریار، ج ۲، نشر ارغنون، چاپ چهارم، ۱۳۷۹.

۲۱) مطهری، مرتضی؛ خدمات متقابل اسلام و ایران، چاپ اوّل، شرکت سهامی انتشار، تهران، ۱۳۶۹.

- (۲۲) مطهری، مرتضی؛ تماشاگاه راز (مباحثی پیرامون شناخت واقعی خواجه حافظ)، ج ۱، صدر، تهران، ۱۳۵۹.
- (۲۳) نعمانی، شبلی؛ شعرا العجم یا تاریخ شعرا و ادبیات ایران، ترجمه‌ی محمدتقی فخر داعی گیلانی، ج ۲، دنیای کتاب، تهران، ۱۳۶۳.
- (۲۴) یوسفی، غلامحسین؛ چشمه‌ی روشن، دیدار با شاعران، انتشارات علمی، تهران، ۱۳۶۹.
- (۲۵) دیداری با اهل قلم (درباره‌ی بیست کتاب نثر فارسی)، دو جلد، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۵۸ - ۱۳۵۵.
- (۲۶) شفیعی کدکنی، محمدرضا؛ شاعر آینه‌ها در (بررسی سبک هندی و شعر بیدل)، مؤسسه انتشارات آگاه، ج ۱، تهران، ۱۳۶۶.
- (۲۷) حسینی، حسن؛ بیدل، سپهری و سبک هندی، سروش، ج ۱، تهران، ۱۳۶۷.
- (۲۸) خرمشاهی، بهاءالدین؛ ذهن و زبان حافظ، نشر نو، تهران، ۱۳۶۱.
- (۲۹) غنی، قاسم؛ بحث در آثار و افکار و احوال حافظ، ج ۲، زوآر، تهران، ۱۳۴۰.
- (۳۰) صائب و سبک هندی، به کوشش محمد رسول دریاگشت، کتابخانه‌ی مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۵۵.
- (۳۱) پیدایش رمان فارسی، کریستف بالایی، مترجمان؛ دکتر نسرین خطاط و مهوش قویمی، انتشارات معین و انجمن ایران شناسی، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۶.

(ب) تاریخ ادبیات جهان

- (۱) اسماعیل پور، ابوالقاسم؛ شاعران و نویسندگان آمریکای لاتین، انتشارات به نشر، ۱۳۶۹.
- (۲) اکو، اومبرتو؛ نام گل سرخ. ترجمه‌ی شهرام طاهری، نشر شبانویز، چاپ پنجم، ۱۳۶۸.
- (۳) الیوت، تی. اس؛ سرزمین بی‌حاصل. ترجمه‌ی حسن شهباز، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۷۵.

- (۴) بارت، ویلیام ؛ اگزیتانسیالیسم چیست؟ ترجمه‌ی منصور مشکین پوش، نشر آگاه، ۱۳۶۲.
- (۵) بیگزبی، سی. و. ای ؛ دادا و سوررئالیسم، ترجمه‌ی حسن افشار، نشر مرکز، ۱۳۷۶.
- (۶) پارسا، خسرو؛ پسامدرنیسم در بوته‌ی نقد (مجموعه‌ی مقالات)، نشر آگه، ۱۳۷۵.
- (۷) پریستلی، جی. بی ؛ سیری در ادبیات غرب، ترجمه‌ی ابراهیم یونسی، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۵۶.
- (۸) تراویک، باکتر؛ تاریخ ادبیات جهان، ترجمه‌ی عربعلی رضایی، نشر فروزان، ۱۳۷۶.
- (۹) جنکز، چارلز؛ پست مدرنیسم چیست؟ ترجمه‌ی فرهاد مرتضایی، نشر مرندیز، ۱۳۷۵.
- (۱۰) چدویک، چارلز؛ سمبولیزم، ترجمه‌ی مهدی سحابی، نشر مرکز، چاپ دوم، ۱۳۷۸.
- (۱۱) خلیج، منصور ؛ درام نویسان جهان، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ دوم، ۱۳۶۹.
- (۱۲) دورانت، ویل ؛ تاریخ تمدن، شرکت انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۷۲.
- (۱۳) دورانت، ویل و آریل ؛ تفسیرهای زندگی، ترجمه‌ی ابراهیم مشعری، انتشارات نیلوفر، ۱۳۶۹.
- (۱۴) رحیمی، مصطفی ؛ اگزیتانسیالیسم، انتشارات مروارید، ۱۳۵۴.
- (۱۵) ساچکوف، بوریس ؛ تاریخ رئالیسم، ترجمه‌ی محمدتقی فرامرزی، نشر تندر، ۱۳۶۲.
- (۱۶) سارتر، ژان پل ؛ ادبیات چیست؟ ترجمه‌ی ابوالحسن نجفی، کتاب زمان، ۱۳۵۶.
- (۱۷) سارتر، ژان پل ؛ اگزیتانسیالیسم و اصالت بشر، ترجمه‌ی مصطفی رحیمی.
- (۱۸) سکرطان، دومینیک ؛ کلاسیسیزم، ترجمه‌ی حسن افشار، نشر مرکز، ۱۳۷۵.
- (۱۹) سلیمان، خالد. الف ؛ فلسطین و شعر معاصر عرب، ترجمه‌ی شهره باقری عبدالحسین فرزاد، نشر چشمه، ۱۳۷۶.
- (۲۰) سید حسینی، رضا ؛ مکتب‌های ادبی، نشر کتاب زمان، ۱۳۵۸.

- (۲۱) شاملو، احمد؛ همچون کوچه‌ی بی‌انتها (مجموعه‌ای از اشعار شاعران بزرگ جهان)، نشر نگاه و نشر زمانه، چاپ چهارم، ۱۳۷۶.
- (۲۲) شمیسا، سیروس، نقد ادبی، انتشارات فردوس، تهران، ۱۳۷۸.
- (۲۳) فرزاد، عبدالحسین؛ درباره‌ی نقد ادبی، نشر قطره، چاپ دوم، ۱۳۷۸.
- (۲۴) فورست، لیلیان؛ رمانتیسیم، ترجمه‌ی مسعود جعفری، نشر مرکز، ۱۳۷۵.
- (۲۵) فورست، لیلیان؛ ناتورالیسم، ترجمه‌ی حسن افشار، نشر مرکز، ۱۳۷۶.
- (۲۶) قبانی، نزار؛ داستان من و شعر، ترجمه‌ی غلامحسین یوسفی و یوسف بکار، انتشارات توس، ۱۳۵۶.
- (۲۷) قبانی، نزار؛ شعر، زن و انقلاب، ترجمه‌ی عبدالحسین فرزاد، امیر کبیر، ۱۳۶۴.
- (۲۸) گرانت، دیمان؛ رئالیسم، ترجمه‌ی حسن افشار، نشر مرکز، ۱۳۵۷.
- (۲۹) لوکاس، هنری؛ تاریخ تمدن، ترجمه‌ی عبدالحسین آذرنگ، چاپ کیهان، ۱۳۶۸.

معلمین محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آنان می‌توانند نظر اصلاحی خود را در باره‌ی مطالب
این کتاب از طریق نامه به نشانی تهران .. صندوق پستی ۳۶۳ ۱۵۸۵۵ - گروه دسی مربوط و یا پیام‌نگار (Email)
talif@talif.sch.ir ارسال نمایند.

و غیر نامه‌ی ریختن و تائید کتاب می‌تواند

